

יערת המטבעות - שיח הגדל בחרמון הגבוה (מאי 2020)

כתבו: ערגה אלוני ואבי שמידע

תקציר: בעוד רוב המינים של הסוג יערה הם מטפסים חסרי ענפים תומכים, יערת המטבעות היא שיח מעוצה עצמאי שאיננו נכרח ומטפס על צמחים אחרים. ככל מיני היערה מין זה בעל עלים אליפטיים נגדיים ופרחים דו-שפתניים בעלי צינור פרח ארוך כך שרק חרקים בעלי חדק דקיק מסוגלים ללגום את הצוף המיוצר בבסיסם. השיח גדל בחגורה ההררית של החרמון ברום 1950 - 1400 מטר ומהווה מרכיב שכיח ביער האלונים והורדניים הפתוח בחרמון ובלבנון.

=====

יערת המטבעות (משפחת היערתיים) *Lonicera nummulariifolia*, בשמה הקודם יערה עגולת-עלים, היא שיח סבוך נשיר חורף המתנשא לגובה 70-200 ס"מ. גדלה בארץ רק בחרמון, בו היא שכיחה במדרונות סלעיים של היער ההררי ברום (1200) 1300-1900 (2050) מטר.

בעוד רוב מיני היערה בעולם הם צמחים מטפסים, לשיח זה ענפים מעוצים בצבע שנהב המאפירים עם הזדקנותם בעוד הענפים הצעירים מאד, חלולים ושעירים. הגבעול בנוי פרקים קצרים מעובים במפרקים נושאים זוגות עלעלים. העלים נגדיים, דמויי אליפסה או עגולים (דומים למטבעות), שפתם תמימה, פניהם שעירים ולהם פטוטרת קצרה. ראש העלה מעוגל עד מחודד ובסיסו מעוגל ולפעמים דמוי לב בעל מפרץ קל. העלה מכוסה שערות דלילות, לפעמים מתווספות שערות בלוטיות (ראה איור). בחלק מהמפרקים העלים מלווים בשני עלי-לוואי ובקצה הגבעולים 4 עלי-לוואי.

מימין: שיח יערת המטבעות בנוף החרמון. באמצע: ענפים מעוצים עלים ופרחים. משמאל: הפרח ואבריו צילמה ערגה אלוני ©

הפרחים ערוכים בזוגות נישאים על עוקץ קצר מאוד. הגביע צינור הכותרת העלי וזירי האבקנים שעירים. הגביע קצר מאוד, אורכו 3 מ"מ בעל 5 שיניים שעירות. הכותרת בצבע קרם-לבן, ההופך צהבהב עם המעבר לשלב הנקי וההזדקנות. גודל הכותרת 12-20 מ"מ והיא בעלת צינור צר שאורכו 3-7 מ"מ. הכותרת דו-שפתנית: שפה עליונה כוללת (3)4 עלים מאוחדים המחולקים בראשם לארבע. השפה התחתונה בעלת אונה יחידה המשובבת מטה. לפקעי הפריחה גוון ורוד אדום שמעטר את צידה התחתון, לעיתים נדירות גם גוון הכותרת סגלגל. האבקנים 5 זקופים במרכז הפרח וקצרים מעלי הכותרת. עמדת הפרח אופקית והסימטריה הדו-צדדית שלו מעוותת שלא כבמיני יערה אחרים. לאלה פרח גדול הרבה יותר (23-30 מ"מ), צינור כותרת ארוך המייצר צוף רב. במרכז הפרח עמוד עלי שעיר בעל צלקת כדורית ירוקה הנמוכה מגובה המאבקים. הזירים לבנים שעירים בבסיסם, המאבקים מוארכים עמדתם אנכית או אלכסונית לזיר. השחלה תחתית, בת מגורה אחת. לפרח ריח מתוק וחזק והוא מפריש צוף רב המשמש מזון בעיקר לחרקים. קיים תיעוד שדבורת עץ סגולה מנקבת את צינור הפרח בצדו ויונקת מתוכו צוף. אך היא לא המאביקה של הפרח.

הפרי ענבה כמעט-כדורית עסיסית צבעה לבן, לפעמים בעלת שתי יחידות. הענבה מתוקה ונאכלת על ידי ציפורים. **יערת המטבעות** פורחת בחודשי מאי יוני. פריחתה מקדימה במעונות הנמוכים ובמפנים דרומיים.

מימין: פרי ענבה של יערת המטבעות צילם אורי פרגמן ספיר © באמצע: ניצני הפרחים שעירותם וגונם. צילמה ערגה אלוני © משמאל: איור חלקי הצמח של יערת המטבעות המקור Townsend & Guest 1980

בארץ גדלים בבר שני מינים בלבד: בחרמון **יערת המטבעות** ובאזור הים- תיכוני, בחורש ובגריגה **יערה איטלקית** *L. etrusca*. שהיא צמח מטפס ונפוץ בחורש. בגינון מגודלת **יערה יפנית** *L. japonica*, צמח תרבות, מטפס, עם פרחים בצבע לבן עד קרם בעל ריח חזק משכר.

יערת המטבעות היא שיח אופייני לחגורה ההררית של הרי המזרח-התיכון בה שולט יער הררי פתוח של **אלונים נשירים ועצים ושיחים ורדניים** רבים. היערה מהווה מרכיב שיחני קבוע וחשוב לתצורת צומח זו כמו גם **ערער ברושי, אדר קטן-עלים, ברברית הלבנון ושלחבית צהובת-עלים**.

תפוצתה העולמית של **יערת המטבעות** תלויה בסוגיה סיסטמטית האם יש לאחד אותה עם **יערה שיחנית** *Lonicera arborea*, שהיא מין הגדל במערב הים-התיכון (ראה מפות). **יערה שיחנית** היא מין ויקרי **ליערת המטבעות** – דומה לה מאוד ונבדלת, אם בכלל, בגודל הפרח והצינור שלו ובשעירות העלה. כיום שני האתרים החשובים העוסקים בסיסטמטיקה של צמחים – נותנים לשני טקסונים אלה מעמד של שני מינים עצמאיים ואנו הולכים בעקבותם.

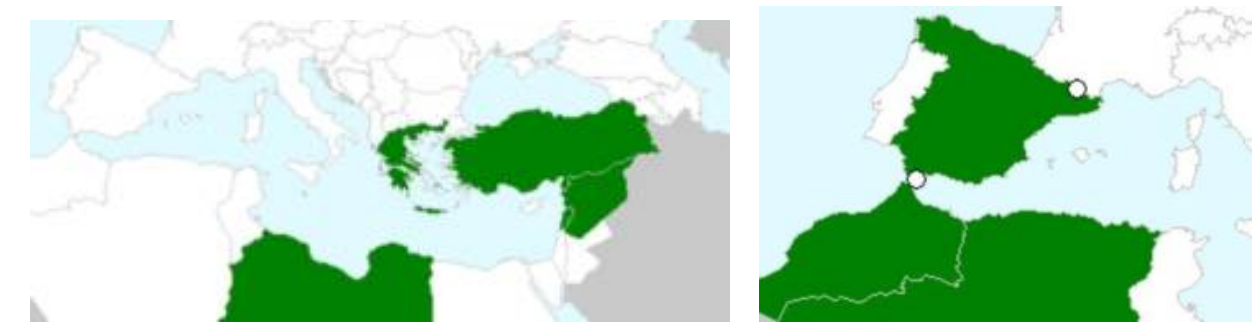
שיקולי דעת חוקרים על מעמד שני המינים היא מעניינת: בפלורה של עירק (Townsend & Guest 1980) החוקרים מאחדים את **יערת המטבעות ויערה שיחנית** ומתנים להם לראשונה מעמד של "זן פרסי" – ***Lonicera arborea* Boiss. Var. persica** והשיקולים הגיוניים: קיימת חפיפה גדולה בגודל הכותרת והצינור של הפרח בין אוכלוסיית עירק וספרד למעט בשעירות העלה. העלים של **יערת המטבעות** צרכים להיות שעירים. ובעשביה קיים צמח מעירק שעליו "קרחים לחלוטין". פרט לתכונה זו אין הבדל בין המינים.

יש לציין שבתורכיה בפרס ובמרכז אסיה שיחי **יערת המטבעות** מגיעים לגודל של 4-6 (9) מטר.

בפלורה של תורכיה (Davis 1972) מדגישים (צמברלין ולונג) כי **יערה שיחנית** היא מין קרוב ל**יערת המטבעות** ונבדלת ממנה בעלים קרחים בשטח פניהם, בחפים ארוכים ובכותרת בצורת חטורת ((Gibbous corolla. לדעתם בתורכיה, כל התצפיות וגליונות העשבייה על "**יערה שיחנית**" הם של **יערת המטבעות**. הם מחלקים את המין בתורכיה לשני תתי-מינים, אחד אופייני והשני בלוטי הנבדלים בצפיפות השערות בעלה ובקיומן של שערות בלוטיות.

בעקבות הפרדת **יערת המטבעות ויערה שיחנית** לשני מינים, מצטיירת תפוצתו העולמית של הטקסון שגדל בחרמון. **יערת המטבעות** גדלה בכל הרי מזרח הים התיכון (יוון, תורכיה, סוריה לבנון, (ראה מפה) וחודרת בתפוצתה להרי מרכז אסיה: היא מצויה באירוף עירק, ברכסי הטיאן-צאן וברכס הפמיר במדינות קירגיסטאן, בטג'יקיסטן ובסין המערבית. זהו מין אירנו-טורני המאפיין את הפלורה האורוגרפית של תת-האזור האירנו-טורני בעל חורף מושלג וקיץ שחון וחם מאוד. את **היערה השיחנית** אפשר לראות כמין ויקרידי של **יערת המטבעות**, ושריד פליאוקני, עת הצמחיה האירנו-טורנית פלשה להרי צפון אפריקה ודרום ספרד, בטרם התהוות מדבר סהרה (זהרי 1959).

מימין: מפת התפוצה של יערת המטבעות המקור: Euro+Med Plant Base באמצע: מפת תפוצה של יערה שיחנית Lonicera arborea המקור: Euro+Med Plant Base משמאל: מפת התפוצה של יערת המטבעות המקור: Browicz 1991

מעניין **שיערת המטבעות** מצוינת בספרות מג'בל אחדר בקירניקה שבחוף לוב (אתר EU- M, Browicz 1991) ולא מצוינות **יערה שיחנית ויערה איטלקית**. הכותב מתאר את התפוצה של **יערת המטבעות** ומדגיש את הקיטוע הגיאוגרפי בתפוצתה באגן המזרחי של הים-התיכון: לדבריו, היא גדלה במפוזר ומקוטע בפלפונס ביוון, באופן נדיר ומפוזר באנטוליה, בכורדיסטן העירקית והזגרוס בפרס. כמו גם קיטוע מבודד בהרי הלבנון ובקירניקה בלוב. דגמי תפוצה מקוטעים דומים קיימים גם בצמחים אחרים דוגמת: **חרוב מצוי, נואית קוצנית וקטלב מצוי**. (Browicz 1991), וגם זהרי (בעל-פה), מסבירים דגמי תפוצה מקוטעים אלה על ידי שינויי אקלים בעבר עת הייתה **יערת המטבעות** בתפוצה רציפה כאשר היו קשרים גיאוגרפיים בין האזורים המקוטעים והאקלים היה יותר קר. אין הם מעלים כאפשרות תפוצה ארוכת-טווח.

Browicz מרחיב את תיאור התפוצה "מערבה" ונותן אינפורמציה אודות המין הויקרי המערבי של **יערת המטבעות** שנכנה בשם עברי "יערת ההימלית" - Lonicera quinqueocularis . מין זה חופף בתפוצתו ל**יערת המטבעות** בצפון פקיסטן, שם ככל הנראה גדלים בני כלאיים של שני המינים. יערת ההימלית ממשיכה מערבה בהרי טיבט ומרכז אסיה לקירגיסטן ורכסי קופט-דה ובדיז. החוקר מסכם את תחום תפוצתה של **יערת המטבעות** במרכז אסיה שהוא מקו רוחב 29 בפקיסטן ועד קו רוחב 44 בדרום סיביר. לגבי תפוצתה ברום הטופוגרפי, **מצוין שיערת המטבעות** גדלה בדרך-כלל בחברות יער פתוח ושיחיות בהרים בגובה 1300 מטר. במרכז אסיה שהוא מקו רוחב 29 בפקיסטן ועד קו רוחב 44 בדרום סיביר. לגבי תפוצתה ברום הטופוגרפי, **מצוין שיערת המטבעות** גדלה בדרך-כלל בחברות יער פתוח ושיחיות בהרים בגובה 1300 מטר. הגובה הנמוך שנרשם היה 1000 מטר ביוון ועד 3100 מ' בטג'יקיסטן. באנטוליה היא גדלה בגובה 2600-2700 מטר ובעירק, אוזבקיסטן וקירגיסטן בגובה 2300 מטר. בצפון מרכז אסיה היא מלווה חשובה של יער ערער ושם נמצא האזור היחידי עם שליטה מונוטיפית שלה.

זהרי מ 1959 גיאובוטניקה. ספריית פועלים, תל אביב.

פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

שמידע א 2005. צמחי ישראל - המדריך השלם לצמחים ופרחים בארץ-ישראל, הוצאת מפה.

שמידע א לבנה מ 1981 מגדיר לצמחי החרמון החברה להגנת הטבע בית אוסישקין מוזאון לטבע של החולה והחרמון.

Browicz K 1991 Chorology of trees and shrubs in South-West Asia and adjacent regions Vol.8 . Polish Academy of Sciences. Warszawa-Poznan.

Davis PH 1972 Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Edinburgh Univ. Press, Edinburgh. Vol.4, pp: 544-551.

Euro+Med Plant Base

<http://www.bgbm.org/EuroPlusMed/PTaxonDetail.asp> Flora of Pakistan online http://www.efloras.org/florataxon.aspx?flora_id=5&taxon_id=200025358

Townsend, CC and Guest E 1980 Flora of Iraq. Vols. 4A., Ministry of Agric. & Agrar. Reforms, Baghdad.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע שמידע א 2020 יערת המטבעות *Lonicera nummulariifolia* - שיח הגדל בחרמון (מאי 2020), כתב-עת "כלנית", מספר 7.

<https://www.kalanit.org.il/http-www-kalanit-org-il-lonicera-nummulariifolia-flowering-may2020>

=====